

„Наше слово” №43, 23 жовтня 2011 року

ЯК НАРОДЖУВАЛАСЯ і розвивалася перемиська «шашкевичівка»

Степан Заброварний ■ ПОДІЇ ■ 2011-10-20

Історію народження української початкової школи імені Маркіяна Шашкевича в Перемишлі слід було б почати з обговорення передумов, які сприяли або перешкоджали цьому процесові. На жаль, тема є вельми широка і можна лише вказати на важливіші факти, що передували її появі, без ширшого обговорення.

До 1848 р. все галицьке шкільництво, крім сільських парафіяльних шкілок, було понімечене. Щойно події „Весни народів” 1848 р. створили можливості навчання рідною мовою, чим у Галичині дуже швидко скористалися поляки: завдяки своїй перевазі в державних установах.

Важливу роль у цьому процесі, зокрема, відіграв намісник Галичини Агенор Голуховський, який уміло використав своє становище, а додатково – негативну роль т.зв. „русофільських тенденцій” у національному русі тодішніх русинів-українців.

Від 1867 р. всі шкільні справи в Галичині вирішувала Крайова шкільна рада (КШР), в якій русини-українці не мали ніякого впливу. Як наслідок, майже все міське шкільництво було полонізоване, а за свої національні школи русинам українцям довелося вести довгу, затяжну боротьбу в Галицькому сеймі та Державній Раді у Відні. З допомогою прийшли громадські організації, в першу чергу Товариство „Просвіта” (засноване 1868 р.), яке почало видавати масовими тиражами шкільні підручники. Щойно 1877/78 навчального року відкрито у Львові першу галицьку міську початкову школу з українською мовою навчання. Місто Перемишль надалі залишалося без такої школи і, за даними Л. Гаузера, 1882 р. 358 учнів (греко католиків) – на загальну кількість 1902 учні – ходило до п’яти шкіл у місті з польською мовою навчання (в тому числі до однієї приватної). Крім цього, 23 дівчат греко-католицького віросповідання (з усіх 143) навчалася в школі вправ при Жіночій вчительській семінарії та 24 учні

були в заснованому ще 1816 р. Дяковчительському інституті.

В таких умовах єдиним виходом було заснування приватних шкіл.

„Просвіта” – єдине товариство з багатогранною культурно -освітньою діяльністю – не могла з цим упоратися, тож 1881 р. створено Руське товариство педагогічне (РТП), але й воно, через нестачу матеріальних засобів, небагато могло зробити. У Перемишлі шкільні й загальноосвітні справи ускладнювала нездорова ситуація, спричинена сильними впливами москвофільського руху.

Тому філія РТП постала в Перемишлі щойно 1900 р., але спромоглася організувати всього лиш курси для неписьменних. Та перемиські українці не складали рук і нове покоління народовських діячів на чолі з д ром Володимиром Загайкевичем порушувало справу рідної школи в Раді міста. На жаль, тодішній бургомістр Ф. Долінський кілька років обіцював поставити справу створення школи з українською мовою навчання на засіданні міської ради – проте ніколи цієї обіцянки не виконав, попри організовані в цій справі віча.

Останнє велике віче щодо заснування в Перемишлі народної школи з українською мовою навчання відбулося 10 липня 1910 р. в залі Народного дому. Як писав „Вісник Перемиської єпархії” (1889-1918 рр.) на зборах „явилися руські міщани в небувалім досі числі”. Головою зборів були депутат віденського Рейхстагу Григорій Цеглинський та міщанин Фр. Заборський, а доповідь прочитав також депутат парламенту д р Володимир Загайкевич. Численно зібрані на вічі мешканці міста підтримали ініціативу відкриття 1 вересня 1910 р. приватної народної школи ім. М. Шашкевича з українською мовою навчання в Перемишлі. Заходами РТП рекурсом (розпорядженням) КШР ч. 53520 від 12 вересня 1910 р. школі був наданий публічно правовий статус. Уже 1912/13 навч. р. школа була 3-класною, а вчителями були: управитель школи Іван Деркач і дві вчительки – Ольга Яворська та Олена Кашубинська. Наступного, 1913/14 навч. р., школа була вже 4-класна і в ній навчалися 352 учні (хлопці і дівчата). Черговим рескриптом КШР ч. 4057/II від 6 квітня 1914 р. школу ім. М. Шашкевича прийнято на крайовий штат. Означало це, що вчителі отримували фінансування з державної каси, але кошти удержання школи (будинки, опалення і рухоме майно) лежали на плечах перемиської філії, а точніше кружка Українського педагогічного товариства (зміни назв РТП на УПТ і „філія” на „кружок” проведено на загальних зборах РТП 2 лютого 1912 р.). Навчального року 1918/19 школа ім. М. Шашкевича в Перемишлі стала вже 7-класною, але вчителів додаткових трьох класів (V, VI і VII) оплачувало ще УПТ. Щойно 1923/24 навч. р. школа була реорганізована як

„4-класна з планом 7-класної” і перейшла на державний штат, хоч кошти удержання будинку й опалення надалі оплачував кружок УПТ. На початку 1924/25 навч. р. до „шашкевичівки” записалося 502 дітей (238 хлопців та 264 дівчат), школа мала вже 10 відділів (III, IV і VII класи мали по два відділи). Тому кружок УПТ звернувся до львівської кураторії, щоб дала дозвіл на відкриття паралельних V і VI класів, зобов’язуючись покривати кошти додаткових учительських сил. Відразу кружок одержав відмову. Вчительський колектив школи нараховував, разом з управителем, 11 осіб. А тимчасом Міністерство віросповідань і громадської освіти (пол. Ministerstwo Wyznań i Oświecenia Publicznego) почало вимагати, відповідно до закону від 31 липня 1924 р. (т.зв. „Lex Grabski”) переведення школи ім. Шашкевича з українською мовою навчання на „утраквістичну”, тобто польсько-українську. Відомство вказувало, що існування цієї школи – незаконне, оскільки місто Перемишль, за даними перепису 1921 р., не має 25% українського населення. На практиці утраквізація означала поступову полонізацію школи – і тому проти цього протестувало УПТ „Рідна школа”, а перемиський інспекторат та львівська кураторія звертали увагу на негативні наслідки такого кроку. Якби це сталося – аргументував інспекторат – УПТ „Рідна школа” могло відмовитися від державного фінансування школи і, маючи власний будинок та кошти на утримання школи, могло б заснувати повністю приватний заклад, чого державна влада не могла б заборонити, а одночасно не мала б впливу на добір вчительського складу й виховання молодого покоління. Переписка між органами шкільної влади і УПТ „Рідна школа” велася протягом кількох років і завершилася збереженням первісного статусу перемиської „шашкевичівки”.

На місце Миколи Татуха, який не мав повної кваліфікації і перебував на посаді управителя школи тимчасово, 1930 р. призначено Михайла Зубрея. Новий управитель не тільки взірцево виконував свої обов’язки в школі, але й був активним діячем у багатьох українських товариствах Перемишля. Одна з колишніх учениць так характеризує нового директора: „М. Зубрей, людина гуманна, високої культури, суспільний діяч, патріот України, шанований усією українською громадою міста”.

Шкільний будинок на вул. Смольки був оптимально використовуваний увесь тиждень. Вдень усі класні приміщення займала молодь початкової школи (9-10 класів), увечері в них безплатно займалися учні Чоловічої фахово-доповняючої школи, в суботу й у неділю ввечері навчалися учениці з курсу для „слуг”, а в неділю вранці відбувалися лекції теорії музики філії Музичного інституту ім. М. Лисенка.

Вчительський колектив 1931/32 навч. р. нараховував десять осіб, чотири з яких (за окремим призначенням і винагородою) були зайняті ще як учителі школи вправ для жіночих вчительських семінарій, а М. Зубрей виконував також обов'язки управителя школи вправ. На початку цього ж навчального року в початковій школі навчалось 464 дітей (234 хлопці і 230 дівчат), 289 з яких походили з міста Перемишля, 116 – з Перемиського повіту, а 59 – з дальших околиць. У бурсах перебувало 16 учнів, які не мали там належної виховної опіки і достатнього харчування. Проте в школі була достатня кількість посібників і приладдя для навчання різних предметів та книжок у бібліотеці. Серйозним недоліком оснащення цього навчального закладу був брак гімнастичного залу і гімнастичного приладдя. Проектованої до війни розбудови не вдалося здійснити.

У виховному процесі школа багато уваги приділяла релігії та участі учнів у церковних і національних вчистостях – похід на цвинтарі, концерти на честь Т. Шевченка і М. Шашкевича, улаштування традиційних свят: Дня матері, Св. Миколая, а також участі в загальнодержавних святкуваннях. Важливе виховне значення мали організовані самоврядні шкільні громади, каси ощадності, прогульки по місті й околиці, а також подорожі в далекі гори. Школа організовувала харчування для незаможних учнів і забезпечувала всіх медичною опікою.

Дві школи з українською мовою навчання – „шашкевичівка” і школа св. о. Миколая – не забезпечували повністю потреб української молоді і значна їхня частина змушена була ходити до польськомовних шкіл.

Оптимістичним явищем було те, що школа ім. Шашкевича, завдяки жертвам значної кількості учнів, стала самодостатньою і не потребувала допомоги від „Рідної школи”, яка заощаджені кошти могла призначити на інші українські приватні школи й садочки.

У 1939-1945 рр. вчителям та учням школи довелося переживати важкі часи. За радянської влади (1939-1941 рр.) школу ім. Шашкевича з'єднано з чоловічою та жіночою гімназіями і створено повну 10-річну середню школу ім. Сталіна. Поруч з деякими позитивними змінами, як от створення умов для навчання дітей з убогих сімей (безплатне навчання, гуртожитки, дешеве харчування), довелося переживати непосильну ідеологізацію в дусі советського взірця комунізму з усією системою партійно державного контролю, підозрінь і доносителства, першими проявами русифікації та атеїзації школи.

За часів німецької окупації (1941-1944 рр.) Перемишль перебував у складі Краківського дистрикту Генерального Губернаторства. Семикласна школа ім. Шашкевича містилася в більш просторому правому крилі будинку, що до війни належав українській гімназії. Директором школи був Олександр Прокоп, а з учителів, які запам'яталися (на жаль, не збереглася документація школи з того часу), викладали о. Юліян М'ягкий, Ольга (Марія) Патроник, Іванна Вітошинська, Марія Мілерівна, Людвика Мацюрак, Софія Чехович, Софія Котисова, Марія Дучинська, Степан Ганчук. Кількість учнів не була більшою, ніж до війни. Хоч класи були переповнені, то тільки V і VI класи поділялися на відділи. Крім школи ім. Шашкевича, тоді в Перемишлі існували ще дві початкові школи: ім. св. о. Миколая та ім. Т. Шевченка. У школі організовано харчування на довгій перерві між лекціями.

За комуністичної Польщі, 1944/45 навч. р., надалі існували в Перемишлі три вищезазвані початкові школи з українською мовою навчання. Тимчасовим управителем школи ім. Шашкевича (як виконувач обов'язків) був О. Прокоп, а вчителями: Л. Кибальчич, М. Гринишин, С. Гринишин, М. Проців, М. Патроник, І. Пайдяк, С. Ярош, І. Федевич, Л. Мацюрак, о. Ю. М'ягкий. На початку навчального року в школі вчилися 504 учні, з того 438 – з міста і 66 – із сіл. Але на кінець року залишилося тільки 476 учнів, з яких 11 не були класифіковані. Найбідніші (63 дітей) одержували на великій перерві скромний харч від батьківського комітету. Голова батьківського комітету д р Водичко подав до інспекторату прізвища 280-340 учнів, яким необхідна допомога, але школа нічого не отримала. Щойно в липні шкільний інспекторат приділив 1000 зл. на харчування і 1000 зл. на „півколонії” (літній відпочинок дітей – ред.) у школі. Був це останній навчальний рік у школі ім. Шашкевича.

Хоч нового 1945/46 навч. р. до школи записалося 397 учнів і призначено нового управителя школи – Івана Пайдяка, то насильницька депортація українців з Перемишля і навколишніх сіл до УРСР знівечила надії на продовження існування школи.

Знімки зібрав автор статті

„Наше слово” №43, 23 жовтня 2011 року